

1. De plaats van Israël in de uitleg van Bijbelgedeelten

M.J. Paul

Inleiding

Wat betekenen de beloften van de oudtestamentische profeten over een heilrijke toekomst voor Israël? Gelden die nog steeds voor het huidige volk Israël? Of krijgen die beloften hun vervulling in de christelijke kerk, waarin gelovigen uit de volken en gelovigen met een Joodse afkomst hun plaats vinden? Mag een toekomstige bekering van het Joodse volk verwacht worden of is die gedachte ongefundeerd?

In dit artikel begin ik bij de uitleg van enige nieuwtestamentische passages. Daarna volgt een kort overzicht van de heilsgeschiedenis. Vervolgens komen verbonden, beloften en zegeningen aan de orde, evenals de verhouding tussen het Oude en het Nieuwe Testament. Daarna staan we stil bij de uitleg van diverse profetieën over de toekomst van Israël. Na een Joodse reactie op de christelijke uitleg, laten we enige Messiasbelijdende Joden aan het woord. Tot slot maken we de balans op.

Twee passages in het Nieuwe Testament

Handelingen 1:6-8

Wanneer Jezus met de discipelen op de Olijfberg is, net voor Zijn hemelvaart, vragen zij: ‘Heere, zult U in deze tijd voor Israël het Koninkrijk weer herstellen?’ Hij geeft als antwoord dat het hun niet toekomt de tijden of gelegenheden te weten

die de Vader in Zijn eigen macht gesteld heeft. Hij wijst op de kracht van de Heilige Geest die over hen zal komen, zodat ze Zijn getuigen kunnen zijn.

In de afgelopen periode van veertig dagen is Jezus herhaaldelijk aan hen verschenen en toen heeft Hij vooral gesproken over het Koninkrijk van God (vs. 3). Blijkbaar heeft Hij niet gezegd hoe het tijdsverloop is en daarom is de vraag van de discipelen goed te begrijpen. Volgens veel uitleggers is er echter een grote inhoudelijke wijziging, omdat de discipelen niet vragen naar het Koninkrijk van God, maar naar het Koninkrijk voor Israël. Toch is die vraag niet vreemd, want het Oude Testament ziet ze in elkaars verlengde. Bijvoorbeeld in Ezechiël 37: ‘En Mijn Knecht David (de Messias) zal Koning over hen zijn. Voor hen allen zal er één Herder zijn’ (vs. 24). ‘Mijn Knecht David zal tot in eeuwigheid hun Vorst zijn’ (vs. 25).

Ook vanuit het Nieuwe Testament zijn er aanwijzingen. Toen de engel Maria aankondigde dat ze de moeder van Jezus zou worden, zei hij: ‘Hij zal groot zijn en de Zoon van de Allerhoogste genoemd worden; en God, de Heere, zal Hem de troon van Zijn vader David geven, en Hij zal over het huis van Jakob Koning zijn tot in eeuwigheid en aan Zijn Koninkrijk zal geen einde komen’ (Luk. 1:32-33). Later, toen Jezus Zijn leerlingen onderwijs gaf, sprak Hij over een erepositie: ‘Voorwaar, Ik zeg u dat u die Mij gevolgd bent, in de wedergeboorte [= de vernieuwing van de wereld], als de Zoon des mensen zal zitten op de troon van Zijn heerlijkheid, ook zult zitten op twaalf tronen en de twaalf geslachten van Israël zult oordelen [d.w.z. richten, besturen]’ (Matth. 19:28; vgl. Luk. 22:30).¹

---

1. Volgens Daniël 7 komt de Mensenzoon met de wolken van de hemel. Hij en de heiligen van de Allerhoogste zullen als koningen regeren (7:13,18).

Zulke teksten geven aan dat het Koninkrijk van God en het Koninkrijk voor Israël alles met elkaar te maken hebben. Jezus maakt geen verwijt over de vraag en ook corrigeert Hij die niet door te stellen dat Israël geen toekomst meer heeft.² Het beoogde herstel komt ook tot uiting in de woorden van de apostel Petrus over ‘de tijden waarin alle dingen worden hersteld’ (Hand. 3:21).³

Galaten 6:16

Een andere belangrijke nieuwtestamentische passage in dit verband staat aan het einde van de brief aan de Galaten. In hoofdstuk 6:16 schrijft Paulus: ‘En allen die overeenkomstig deze regel wandelen: vrede en barmhartigheid [zij] over hen en over het Israël van God.’ Wat betekent het laatste woordje ‘en’? Zijn twee groepen bedoeld of gaat het over slechts één volk van God? Het antwoord heeft te maken met de vraag of de Joodse christenen een eigen identiteit hebben binnen de gemeente als lichaam van Christus.⁴ Veel uitleggers menen dat de verschillen in afkomst opgeheven zijn en dat de gelovigen in Galatië zich daarom ver moeten houden van de besnijdenis en andere Joodse gewoonten. Wanneer mensen gedoopt zijn in Christus, is er geen onderscheid meer tussen Jood en Griek, slaaf en vrije, mannelijk en vrouwelijk, want zij zijn immers één in Christus (Gal. 3:26-28). De verklaarders die hierop de nadruk leggen, kunnen zich niet voorstellen dat Paulus aan het eind van zijn brief een verschil noemt dat hij eerder bestreden heeft.

---

2. Zie hoofdstuk 8, de Bijbelstudie over Handelingen 1.

3. Vgl. M.J. Paul, ‘Tijden van wederoprichting: Petrus’ toespraak in Handelingen 3:19-21’, in: M.C. Mulder en A. Noordegraaf (red.), *Hoop voor Israël. Perspectieven uit Handelingen*, Zoetermeer 2007, 80-102.

4. M.J. Paul, ‘Het Israël van God in Galaten 6’, *StudieBijbel Magazine* 8, juni 2015, 8-11.

Toch klopt deze redenering niet, want de genoemde verschillen bleven in het toenmalige maatschappelijke leven van belang. Wat Paulus in de brief aan de Galaten benadrukt, is dat door het heil in Christus de verschillen tussen mensen niet meer bepalend zijn voor hun relatie met God. Toch blijven die verschillen in het gewone leven en ook in de gemeente bestaan. Dat geldt ook voor de verschillen tussen Jood en Griek. Het overleg in Jeruzalem, beschreven in Handelingen 15, heeft opgeleverd dat de gelovigen uit de volken de besnijdenis niet hoeven toe te passen. De discussie ging niet over de besnijdenis van de Joodse gelovigen in Christus en daarom is het begrijpelijk dat Paulus Timotheüs (zoon van een Joodse moeder) besnijdt, om samen met hem de beslissingen van het ‘apostelconvent’ mee te delen aan de gemeenten (Hand. 16:1-4). De Joods-christelijke gemeente in Jeruzalem is tot aan de opstand van Bar Kochba (132-135 na Chr.) vast blijven houden aan de besnijdenis (aldus Eusebius⁵). De leden ervan bleven ‘ijverars voor de Thora’ (Hand. 21:20). Paulus zelf toont die trouw aan de Thora ook door zijn bereidheid te offeren in de tempel (vs. 23-26).

De apostel verliest in zijn contact met de gelovigen uit de volken nooit Israël uit het oog.⁶ Toch lijkt Paulus met ‘het Israël van God’ niet het hele volk te bedoelen, omdat de uitdrukking aan het eind staat van een zin die begint met ‘allen die overeenkomstig deze regel wandelen’, waarmee het geloof in Jezus bedoeld is. Het betekent dat de apostel de speciale positie van de Joodse gelovigen in Jezus erkent. Het woord ‘Israël’ wijst in het Nieuwe Testament altijd naar het volk Israël of een deel ervan, het gelovige gedeelte (Rom. 9:6), en wordt nooit voor

---

5. Eusebius, *Kerkgeschiedenis*, IV.5.

6. Zie hoofdstuk 9, de Bijbelstudie over Handelingen 28.

de gelovigen uit de volken gebruikt. Paulus stelt de gemeente niet gelijk met Israël, maar vraagt aparte aandacht voor ‘het Israël van God’, het gelovige overblijfsel naar de genadige verkiezing (Rom. 9:27; 11:5). Het is niet waarschijnlijk dat het woordje *kai* hier ‘dat wil zeggen’ betekent, dus dat je kunt lezen: ‘dat wil zeggen het Israël van God’. Dan was eerder te verwachten dat Paulus ‘dat is’ had geschreven (*toutestin*). De combinatie van *kai* met *epi* (‘en ook over ...’) maakt het onmogelijk de woorden ‘Israël van God’ te zien als een alternatieve omschrijving van de groep die in het voorgaande wordt genoemd.⁷ Wilhelmus à Brakel schreef reeds in 1700 in zijn *Redelijke Godsdienst*:

Om alle heimelijke twijfelingen te voorkomen, heeft men te weten, dat in het gehele N.T. door het woord Israël nooit de gelovigen, de kerk des N.T. genoemd wordt, maar dat daardoor altijd de Joodse natie verstaan wordt, in tegenstelling en afscheiding van alle andere.⁸

Het is daarom van belang in de uitleg van de Schrift te letten op de eigen positie van het volk Israël.

Heilsgeschiedenis

De speciale positie van het volk Israël blijkt wanneer we de hoofdlijnen van de heilsgeschiedenis nagaan. Nadat God de mensheid goed geschapen had, treedt in het boek Genesis meermalen een grote ongehoorzaamheid op. Die komt tot uiting in het gedrag van Adam en Eva, en van Kaïn en zijn

---

7. J. van Bruggen, *Galaten. Het goed recht van gelovige Kelten*, Kampen 2004, 168-169.

8. À Brakel, *Redelijke Godsdienst* III, Utrecht 1973 [1700], 118-120.

nakomelingen. Vanwege alle wangedrag komt er ook een vernietigende vloed over de aarde. Wanneer er daarna weer ongehoorzaamheid voorkomt, vooral rond de torenbouw in Babel, vernietigt God de mensheid niet, maar verspreidt Hij de mensen over de aarde. In die situatie verkiest Hij Abram uit Ur om naar een nieuw land te gaan, tot een groot volk te worden en tot zegen te zijn voor alle geslachten van de aardbodem (Gen. 12:1-3). Er is een tijdelijke concentratie van het heil op één volk, met de bedoeling dat ook andere volken gezegend zullen worden. Deze belofte wordt diverse malen herhaald (8:18; 26:4; 22:18; Hand. 3:25; Gal. 3:8).

In de tijd van het Oude Testament zijn er leden van andere volken die zich bij Israël voegen en zo deel krijgen aan het heil. De profeten kondigen een toekomst aan waarin dat in ruimere mate het geval zal zijn. Jesaja spreekt in hoofdstuk 2 over 'het laatste der dagen', waarin de berg van het huis van de HEERE in Sion verheven is, en wanneer de volken van de aarde toestromen voor onderwijs over de dienst van de God van Israël. Een soortgelijke boodschap staat in hoofdstuk 25 over het feestmaal dat voor de volken aangericht wordt. In Jesaja 56 wordt het heil ook opengesteld voor de vreemdelingen en de ontmanden, en daarbij wordt weer de heilige berg genoemd. De tempel zal een huis van gebed voor alle volken genoemd worden; een tekst die op veel synagogen te vinden is.

Steeds is er sprake van een komen van de volken naar Israël. Dat is ook het geval in het boek Zacharia. Daar is sprake van tien mannen uit de volken die de mantel van een Joodse man zullen vastgrijpen omdat ze gehoord hebben dat God met hem is (8:23). Het slothoofdstuk voorzegt dat de overgeblevenen van de volken jaarlijks naar Jeruzalem zullen gaan om daar het Loofhuitenfeest te vieren (14:16). De drie laatste

hoofdstukken hebben betrekking op de toekomst en de daarin beschreven beloften zijn nog niet gerealiseerd.⁹

In het Nieuwe Testament trekken de apostelen de wereld in om aan andere volken het Evangelie te verkondigen. Dat is een centrifugale, middelpuntvliedende beweging, vanuit Jeruzalem. Het Oude Testament heeft het echter over een centripetale beweging, waarbij mensen van buitenaf naar het centrum Jeruzalem komen. Dat zijn twee verschillende bewegingen. Het is daarom aannemelijk dat Israël nog een heilstijd zal beleven, wanneer de genoemde beloften in vervulling zullen gaan.

De beweging van de apostelen naar de volken is niet zomaar gegaan. Eerst richtten de apostelen zich uitsluitend tot de Joden. Petrus haalde bij de uitstorting van de Heilige Geest op het Wekenfeest (Pinksteren) een profetie van Joël aan. Die profeet voorzegde heil voor Israël, want ‘alle vlees’ heeft daar betrekking op ‘uw zonen’ en ‘uw dochters’, dus op Israëlieten. Petrus bedoelt hetzelfde, want alleen Joden en Jodengenoten kwamen naar Jeruzalem om het Wekenfeest te vieren. Bovendien spreekt de apostel de toehoorders aan met ‘Joodse mannen’ en ‘Israëlitische mannen’ (vs. 14,22). Wanneer de aanwezigen in het hart geraakt zijn en vragen wat zij moeten doen, zegt Petrus dat de belofte voor hen en hun kinderen is ‘en voor allen die veraf zijn, zovelen als de Heere, onze God, ertoe roepen zal’ (vs. 39). Met degenen die veraf wonen, worden de vele Joden in de verstrooiing bedoeld (vgl. Jes. 57:19) of eventueel het verre nageslacht. Het betreft hier beloften van het verbond met Israël. Pas later blijkt dat ook gelovigen uit de volken mogen delen in Gods zegen (Hand. 10:45). Het duurt

---

9. M.J. Paul, ‘Loofhuttenfeest of ‘der christenen sabbath’. Hermeneutische en homiletische overwegingen bij Zacharia 14’, *Theologia Reformata* 40 (1997) 277-293. Vgl. hoofdstuk 7, de Bijbelstudie over Zacharia 8.

ook geruime tijd voordat Petrus tot dit inzicht komt. Dat gebeurt eerst in Samaria (8:14), en later in Caesarea bij zijn ontmoeting met de Romeinse hoofdman Cornelius (Hand. 10). Dit korte overzicht geeft aan dat er vanaf de roeping van Abram een speciale positie is voor Israël. Het heil gaat op den duur ook naar de volken, maar de centripetale beweging, waarvan in het Oude Testament sprake is, laat zien dat Israël een spilfunctie blijft vervullen.

Verbonden, beloften en zegeningen

Het zicht op de positie van het volk Israël hangt ook samen met de betekenis van de verbonden die in de Bijbel genoemd worden. In de gereformeerde traditie is het gebruikelijk te spreken over twee of drie verbonden die te maken hebben met het eeuwige heil van mensen. In de eerste helft van de twintigste eeuw zijn hierover allerlei discussies gevoerd, die doorwerken in de verschillende kerkverbanden. Door het dogmatische spreken over ‘het genadeverbond’ is er een verschil ontstaan met het Bijbelse taalgebruik.

Hier volgt een kort overzicht van Gods verbonden met mensen. Het woord ‘verbond’ komt het eerst voor bij Noach. God maakt een verbond met hem en op grond daarvan mogen hij en zijn gezin in de ark gaan (Gen. 6:18). Na de zondvloed komt opnieuw het woord ‘verbond’ voor en dat betreft de toezegging dat de mensheid en de dierenwereld niet opnieuw door een watervloed uitgeroeid zullen worden. Dat verbond wordt niet alleen met Noach gesloten, maar ook met alle levende wezens op aarde (9:11-17). Er lijkt sprake te zijn van twee verbonden of twee fasen van hetzelfde verbond.

Daarna staat het woord ‘verbond’ in Genesis 15. Het is daarbij van belang te beseffen dat de HEERE al jaren tot Abram

gesproken had. Dat blijkt uit de roeping van Abram om zijn land en familie te verlaten (Gen. 12:1). Toen klonken er reeds beloften dat uit hem een groot volk zou voortkomen en dat in hem alle geslachten van de aardbodem gezegend zouden worden (12:3). Ook na de aankomst in Kanaän krijgt de aartsvader beloften te horen (12:7). Die worden herhaald na de scheiding met zijn neef Lot (13:14-17). Na de veldtocht tegen Kedor-Laomer, waarbij Lot bevrijd wordt (Gen. 14), komt het woord van de HEERE tot Abram in een visioen. ‘Op die dag sloot de HEERE een verbond met Abram’ en Hij zegde hem het land Kanaän toe (Gen. 15:18). Hieruit kunnen we concluderen dat de verbonden een plechtige verzekering aangeven van soms al eerder gedane beloften. De verbonden zijn een intense vorm van communicatie, bedoeld om de waarachtigheid van de toezeggingen te onderstrepen.¹⁰ Exegetisch is het niet vol te houden dat God alleen maar via verbonden met mensen Zijn heil schenkt. Dat zou ons in de dogmatiek voorzichtig moeten maken om al te zeer de nadruk te leggen op verbonden.

Jaren later ontvangt Abram weer een verbond. Daarin staat een herhaling van eerdere beloften, maar komt ook de naamsverandering van Abram in Abraham aan de orde (Gen. 17).¹¹ Blijkbaar kon een verbond herhaald of uitgebreid worden.

Het volgende verbond komen wij tegen in Exodus 19 en 24, gesloten met Israël bij de berg Sinaï. Het is opmerkelijk dat er geen verbond met Mozes werd gesloten toen hij geroepen werd zijn volk te bevrijden. De gebeurtenissen in Egypte en de uittocht laten echter zien dat God trouw is aan Zijn gegeven

---

10. Paul R. Williamson, *Sealed with an Oath. Covenant in God's unfolding purpose*, Nottingham/Downers Grove 2007, 57, 75-76. Peter J. Gentry en Stephen J. Wellum, *Kingdom Through Covenant. A Biblical-Theological Understanding of the Covenants*, Wheaton 2012, 151-152.

11. Zie hoofdstuk 4, de Bijbelstudie over Genesis 17.

woord. In het verbond bij de Sinaï wordt de relatie tussen God en Israël officieel bekrachtigd. Het volk stemt in met Gods voorstel dat het Zijn persoonlijke eigendom zal zijn. Het zal een koninkrijk van priesters en een heilig volk mogen worden (Ex. 19:5-6). Bijna veertig jaar later verblijft het volk in de vlakten van Moab, kort voor de oversteek van de Jordaan om het eigenlijke beloofde land binnen te gaan. Daar wordt een nieuw verbond gesloten (Deut. 29:1).

Eeuwen later wordt een verbond met David gesloten. De profeet Nathan brengt de boodschap dat de Heere hem een blijvende dynastie zal geven. In 2 Samuël 7, waar dit verhaald wordt, ontbreekt het woord ‘verbond’, maar dat wordt wel gebruikt in Psalm 89.

Op grond van dit overzicht is het aannemelijk dat God in de tijd van het Oude Testament alleen met Israël een verbondsrelatie had. Toch blijkt herhaaldelijk dat Hij ook andere volken Zijn heil wil schenken. Die volken mogen delen in Zijn zegeningen. In de brief aan Efeze spreekt Paulus over de relatie tussen Israël en de volken. Hij schrijft dat de christenen in Klein-Azië door Christus dicht bij God en Zijn volk zijn gekomen. De muur die eens scheiding maakte tussen Joden en heidenen is afgebroken. Hierdoor zijn de gelovigen uit de volken medeburgers van de heiligen en huisgenoten Gods geworden (Ef. 2:13-14,19).¹² Zij zijn mede-erfgenamen, behoren tot hetzelfde lichaam en zijn mededeelgenoten van Zijn beloften in Christus (3:6). Deze aanduidingen wijzen op een gemeenschappelijk bezit, waarbij de eerste erfgenaam nog steeds rechthebbend is, maar waarbij anderen mogen delen in de voorrechten.

---

12. Zie hoofdstuk 10, de Bijbelstudie over Efeze 2.

In dit verband is het van belang dat er niet staat dat de volken tot het verbond met Israël behoren. Paulus zegt in Galaten 3 dat de gelovigen ‘gezegend’ worden met Abraham (vs. 8,9,14). Dat is echter niet hetzelfde als volledig participeren in het verbond. Tot het verbond met Abraham behoren immers ook: besnijdenis, veel nakomelingen, bezit van het land Kanaän en koningen die geboren zullen worden (Gen. 15 en 17). Die toezeggingen zijn niet van toepassing op de gelovigen uit de volken. De kern van het verbond is dit echter wel en die luidt: ‘Ik ben uw God, u bent Mijn volk’. Zij die geloven in Jezus Christus mogen behoren tot het geestelijke nageslacht van Abraham. ‘En als u van Christus bent, dan bent u Abrahams nageslacht en overeenkomstig de belofte erfgenamen’ (Gal. 3:29).

Het Nieuwe Testament geeft niet aan dat de gelovigen uit de Joden deel hebben aan alle beloften die aan Abraham gedaan zijn. Zij delen wel in de grootste voorrechten, maar bepaalde beloften behoren specifiek tot het nageslacht van Abraham.

De verhouding tussen het Oude en Nieuwe Testament

Een belangrijke vraag is of het huidige Joodse volk nog steeds drager is van de beloften aan Abraham, of dat er door het nieuwe verbond, aangekondigd in Jeremia 31, een andere relatie is gekomen. Veel christenen menen dat de beloften overgegaan zijn op de christelijke gemeente, al wijzen sommigen de term ‘vervangingstheologie’ af. Zij bedoelen dat het heil nu voor Israël én de volken is, die samen als gelovigen een nieuwe realiteit vormen. De term is dan inclusief bedoeld (als een soort groeimodel) en niet in de zin dat de kerk Israël vervangen heeft. Niettemin is met deze opvatting het adres van de beloften wel verlegd. De aanduiding ‘Sion’ heeft dan betrekking op

het nieuwe lichaam van gelovigen, de gemeente, en niet meer op een geografische werkelijkheid in het land Israël.

Dit standpunt wordt vaak verdedigd met een beroep op het nieuwe verbond. Immers, het oude is afgeschaft en vervangen door het nieuwe (2 Kor. 3; Hebr. 8). Wanneer we nauwkeurig lezen, blijkt dat deze teksten verwijzen naar het verouderde Sinaïtische verbond, maar niet naar een afschaffing van het verbond met Abraham en zijn nageslacht. In Jeremia 31:31 staat: ‘Zie, de dagen komen, luidt het woord van de HEERE, dat Ik met het huis van Israël en het huis van Juda een nieuw verbond sluiten zal.’ Het is opvallend dat het nieuwe verbond niet met anderen gesloten wordt, maar met Israël en Juda, dus het Tien- en het Tweestammenrijk. Dit nieuwe verbond staat tegenover het oude: ‘het verbond dat Ik met hun vaders gesloten heb op de dag dat Ik hun hand vastgreep om hen uit het land Egypte te leiden – Mijn verbond, dat zij verbroken hebben’ (vs. 32).¹³

Omdat het oude verbond in Jeremia 31 betrekking heeft op het Sinaïtische verbond, is het vreemd dat wij de term ‘Oude Testament’ (die hiervan afgeleid is), gebruiken voor de verzameling geschriften die wij van Israël ontvangen hebben. In de Bijbel zelf komt de benaming ‘Oude Testament’ niet voor als aanduiding van de canonieke geschriften van Israël. De benaming staat wel in 2 Korinthe 3:14 volgens diverse vertalingen (SV, HSV), maar daar wordt het oude verbond bedoeld, met de boeken van Mozes waarin dat oude verbond staat. De naam Oude Testament is van christelijke oorsprong en is in gebruik gekomen toen de aanduiding ‘Nieuwe Testament’ voor de verzameling van apostolische geschriften opkwam. Aan het eind van de tweede eeuw na Christus zijn de aanduidingen Nieuwe

---

13. Zie hoofdstuk 6, de Bijbelstudie over Jeremia 31.

Testament en Oude Testament voor de beide delen van de Bijbel in gebruik.¹⁴

In 2 Korinthe 3 en Hebrëen 8 wordt het verouderde Sinaïtische verbond bedoeld. Het gevolg is dat de voorafgaande verbonden, bijvoorbeeld met Abraham, niet onder het oude verbond vallen. Het is zelfs zo, dat de apostel Paulus en ook de schrijver van de brief aan de Hebrëen vele malen Abraham als uitgangspunt en voorbeeld nemen (bijv. Rom. 4 en Hebr. 6:13-18; 11:8-19). Het verbond met Abraham is niet verouderd. De term ‘oude verbond’ geldt dus eigenlijk alleen voor de boeken Exodus tot en met Deuteronomium, of eventueel ook de daarop gebaseerde geschiedenissen. Het is vanuit dit gezichtspunt te betreuren dat de boeken Genesis tot en met Maleachi nu ‘Oude Testament’ heten, omdat daarmee de suggestie gewekt wordt dat al deze boeken verouderd en afgeschaft zijn. Het oude verbond valt niet samen met deze Bijbelboeken. De witte bladzijden in onze Bijbeluitgaven, tussen beide delen, wekken misverstand. Het is beter de boeken als een eenheid te beschouwen, waarbij Gods openbaring steeds rijker wordt. Zijn beloften worden steeds verder ontvouwd. De negentiende-eeuwse Hebrëeuwse christen Adolph Saphir schrijft hierover:

De wet van Mozes, het oude verbond, was de verdwijning nabij. Maar de Messiaanse beloften waren nimmer met deze bedeling in verband gebracht. Zij waren gegrond in de belofte aan Abraham, en vervuld in het verbond der genade. (...) En nu Christus het heilige der heiligen was binnengegaan met Zijn eigen bloed, was het oude in feite voorbij, maar bleven

---

14. H.J. Koorevaar en M.J. Paul (red.), *Theologie van het Oude Testament. De blijvende boodschap van de Hebrëeuwse Bijbel*, Zoetermeer 2013, hoofdstuk 12 Het Nieuwe Testament als voortzetting en voltooiing van het Oude Testament.

Gods beloften voor zijn uitverkoren volk in Abraham vast en onveranderlijk. (...) Dit is de grote verborgenheid, die het ongelovig Israël gedurende de laatste negentien eeuwen niet heeft kunnen verstaan. (...) Wanneer Israël tot berouw en geloof zal gebracht worden, dan zal het heilsplan Gods, onder de wet door Israëls zonde en ongehoorzaamheid opgeschort, tot volkomen uitvoering komen.¹⁵

Als het verbond met Abraham nooit verouderd is, heeft dat belangrijke consequenties voor de positie van het volk Israël. In feite valt het boek Genesis met de beloften aan de aartsvaders buiten ‘het oude verbond’. Een tweede gevolg is dat het nieuwe verbond nog niet geheel verwerkelijk is in de tijd van het Nieuwe Testament. Het is naar Jezus’ woorden aangevangen bij de instelling van het Heilig Avondmaal en daarmee realiteit (Luk. 22:20). Maar de voltooiing van dat nieuwe verbond valt na de afsluiting van de Bijbel. Vanuit de overtuiging dat Gods heilsplan een doorlopende lijn vertoont (al zijn er ook tijdelijke bepalingen) zouden de eerste en tweede verzameling boeken in onze Bijbel beter ‘Vroege openbaringen’ en ‘Latere openbaringen’ of ‘Vroege geschriften’ en ‘Latere geschriften’ kunnen heten. Hedendaagse Joden gebruiken niet graag de benamingen Oude en Nieuwe Testament, wat te begrijpen is, omdat deze aan de Hebreeuwse Bijbel een verouderde positie toekennen. Op grond van de indeling van de Hebreeuwse canon gebruiken zij het kunstmatige woord Tenach (T = Thora; N = Nebi’im; Ch = Ketoebim).¹⁶

---

15. A. Saphir, *Een Hebreër over de brief aan de Hebreëen*, deel 2, Den Haag z.j., 37-41.

16. De driedeling betreft: Thora, Profeten en Geschriften. Onze Bijbelindeling in vier gedeelten gaat terug op de Griekse Septuaginta: Thora, Historische boeken, Poëtische boeken en Profeten.

De christelijke kerk is zich al vroeg in haar geschiedenis als plaatsvervanger van Israël gaan beschouwen: de zondag kwam in plaats van de sabbat, de doop in plaats van de besnijdenis en het Paasfeest in plaats van het Pascha. De gedachte kwam op dat het Joodse volk had afgedaan na de verwerping van Christus en dat de kerk daarvoor in de plaats was gekomen als het nieuwe Israël. Woorden die in het Nieuwe Testament toegepast worden op de gemeente bestaande uit Joden en bekeerde heidenen werden voortaan alleen op de christenen betrokken. De oordelen, vervloekingen en gerichten werden bestemd voor het Joodse volk, terwijl de zegeningen en heilsbeloften betrokken werden op de kerk. Het is wel opvallend dat velen in deze eeuwen aannamen dat er toch weer een periode van heil voor Israël zou aanbreken, maar die overtuiging is later op de achtergrond geraakt.¹⁷

Wanneer men daarentegen aanneemt dat het verbond met Abraham blijvende betekenis heeft, is er alle reden om te veronderstellen dat de profetische beloften voor Israël ook daadwerkelijk dit volk betreffen. Daarnaast zijn er ook lijnen te trekken naar de gelovigen uit de volken in de nieuwtestamentische gemeente.

Meermalen stellen uitleggers dat het niet juist is om aan te nemen dat er oudtestamentische beloften zijn die nog op hun vervulling wachten. Immers, alle beloften zijn in Christus vervuld. Deze uitspraak lijkt mij echter onjuist. Het is zeker waar dat allerlei Messiaanse beloften naar Jezus Christus wijzen en in Hem vervuld zijn, maar Hij heeft niet alle beloften aan Abram en Israël vervuld. Hoe kan Hij de landbelofte vervuld hebben? Bovendien zegt het Nieuwe Testament ook niet dat

---

17. Zie M.J. Paul, ‘Ik zend u de profeet Elia’. De toekomst van Israël volgens de vroeg-christelijke kerk’, *Theologia Reformata* 57 (2014) 22-39.

Hij alle eerdere beloften vervuld heeft. Er staat wel: ‘Want zovele beloften van God als er zijn, die zijn in Hem ja, en zijn in Hem amen’ (2 Kor. 1:20). Dat wil zeggen dat de beloften door Hem gegarandeerd worden (vgl. het ‘bevestigen’ in Rom. 15:8). Daarom is er inderdaad een ‘tegoed’ van het Oude Testament.

De Knecht en het herstel van Israël

In het Oude Testament is sprake van Gods heil voor Israël, maar ook wordt toekomstig heil voor de andere volken beloofd. De profeet Jesaja kondigt een Knecht aan met een speciale taak voor Israël en de volken. Hij is tot een verbond voor het volk en tot een licht voor de volken (42:6). Hij richt de stammen van Jakob op, brengt de bewaarden van Israël terug en is een licht voor de volken (49:6).¹⁸ Het is opmerkelijk dat het woord ‘verbond’ beperkt wordt tot Israël en dat het heil voor de volken aangeduid wordt met het woord ‘licht’. Simeon in de tempel sluit zich hierbij aan: ‘een licht om de heidenen te verlichten en om Uw volk Israël te verheerlijken’ (Luk. 2:32). Dus de Messias is ook gekomen voor het volk Israël. Wie let op de komst van Jezus op aarde en de beschrijvingen in de Evangeliën en het boek Handelingen, bemerkt dat wel Joden tot geloof in Hem zijn gekomen, maar dat velen Hem hebben verworpen. Het heil is inmiddels naar de volken in deze wereld gegaan, maar wanneer zal Israël in Hem geloven? De apostel Paulus heeft geworsteld met die vraag en aangegeven dat Israël in de toekomst zover zal komen. Hij spreekt

---

18. De vertaling ‘maar Israël zal zich niet laten verzamelen’ (SV, HSV) in Jes. 49:5 heeft te maken met een schrijfvariant in het Hebreeuws, maar past niet in het verband. Het volk zal zich juist wel laten verzamelen (vs. 6). Zie M.J. Paul, G. van den Brink, J.C. Bette (red.), *Bijbelcommentaar Hooglied-Jesaja*, SBOT 9, Veenendaal 2012, 641.

in de brief aan de Romeinen over de verharding van Israël, en ook over de toorn van God, maar in de strafuitoefening verbreekt God de speciale relatie niet. Daarom gaat Paulus er nog steeds van uit dat de ongelovige Israëlieten deel hebben aan de aanneming tot kinderen, de heerlijkheid, de verbonden, de wetgeving, de eredienst en de beloften (Rom. 9:4). Omdat een groot deel van Israël ongelovig is, gaat het Evangelie naar de volken. Toch heeft God Zijn volk niet verstoten (11:1-2). De ongelovige Joden zijn wat het Evangelie betreft vijanden, maar wat de verkiezing betreft geliefden vanwege de vaders, want de genadegaven en de roeping van God zijn onberouwelijk (11:28-29). Daarom mag in de toekomst hun bekering verwacht worden (11:26,32). Hieruit blijkt dat er een blijvende relatie met Israël is.

Het is waar dat er ook andere benaderingen zijn van dit hoofdstuk, maar op basis van de eerdere profetieën is de verwachting van een toekomstige bekering van het volk Israël de meest aannemelijke uitleg.¹⁹ Paulus brengt hier geen nieuwe leer, maar concretiseert de profetieën.

Verscheidenheid aan toepassingen van Ezechiël 37

De gevolgen van verschillende Israëlvisies kunnen duidelijk gemaakt worden aan de hand van Ezechiël 37. In dit hoofdstuk staat een visioen beschreven van een vallei met doodsbeenderen (vs. 1-10). Na het spreken van de profeet tot de Geest komen deze beenderen samen en ontstaan daaruit levende mensen. De verzen 11-14 geven een uitleg van dit visioen, waaruit duidelijk wordt dat het moedeloze volk Israël uit het graf van de ballingschap zal terugkeren naar het land Kanaän

---

19. D.J. Moo, *The Epistle to the Romans*, NICNT, Grand Rapids 1996, 547-744.

en zo zal herleven. Deze uitleg lijkt eenvoudig, maar is dit de enige vervulling van de profetie? In de christelijke gemeente maken preken en meditaties vaak de toepassing in de richting van de persoonlijke wedergeboorte (van dood levend worden) en het werk van de Heilige Geest. Het gebeurt ook wel dat er lijnen getrokken worden naar de oordeelsdag, met de opstanding van de doden. Hiermee zijn al drie manieren van vervulling aangegeven: een vervulling op korte termijn in Israël, een geestelijke vervulling in de kerk en een vervulling in de toekomst, wanneer alle doden zullen herleven. Dat geeft een indruk hoe mensen een dergelijke profetie lezen en toepassen. De mogelijkheden van toepassing zijn uiteraard groter dan bedoeld door de profeet. Dat roept de vraag op: wat is legitiem en wat is een te vrije toepassing?

Het tweede deel van Ezechiël 37 gaat over twee stukken hout die samengevoegd worden, waarbij het ene stuk hout Juda symboliseert en het andere stuk Efraïm, het Tienstammenrijk. De samenvoeging houdt in dat de verstrooide Israëlieten verzameld zullen worden tot één volk. Niet langer zullen ze de afgoden dienen en David, de Knecht van God, zal voor eeuwig hun Vorst zijn (37:15-28). Zoekend naar de vervulling van deze profetie is het mogelijk te letten op de terugkeer uit de Babylonische ballingschap, maar lang niet alles is toen gerealiseerd. Daarbij valt te denken aan: De Israëlieten zullen van alle kanten verzameld worden (in plaats vanuit een enkele richting); het Tienstammenrijk zal hierbij betrokken worden (terwijl zeer weinigen van hen uit hun ballingschap teruggekeerd zijn); de Israëlieten zullen blijvend wonen in hun land (terwijl in 70 en 135 na Chr. opnieuw verdrijving volgde); één Davidische koning zal over hen heersen; het volk zal God oprecht dienen en de volken zullen onder de indruk zijn van wat God met Israël doet.

De kanttekeningen van de Statenvertaling uit de zeventiende eeuw betrekken de vereniging van de twee stukken hout voornamelijk op de samenvoeging van Joden en heidenen in één kerk:

Of nu wel eenige van de tien stammen zich met Juda gevoegd hebben, en alzoo samen uit Babel zijn opgetogen, 1 Kron. 9:3, zoo heeft nochtans de rechte geestelijke vereeniging haar aanvang genomen ten tijde des Heeren Christus en van zijne apostelen (...), en is voorts vervolgd onder de Joden, en voornamelijk onder de heidenen, en zal duren tot aan het einde der wereld, totdat gansch geestelijk Israël is beroepen, in Gods hand (...), in één lichaam of ééne kerk vereenigd en behouden (Kanttekening bij vs. 19).

Deze verklaring noemt even de terugkeer uit de Babylonische ballingschap, maar legt veel meer nadruk op de realisatie in de periode van het Nieuwe Testament en daarna in de christelijke kerk.

Tegen een dergelijke (toen gangbare) eenzijdigheid is in later tijd verzet gerezen in de kring van de Nadere Reformatie (Nederland), het Puritanisme (Engeland) en het Piëtisme (Duitsland). In de puriteinse traditie schreef W. Greenhill een verklaring van het boek Ezechiël. Daarin stelt hij dat de twee delen van Israël nog niet verenigd zijn, en ook nog niet onder een David, dat is de Messias, leven. Daarom mag in de toekomst een nationale bekering van dit volk verwacht worden. Het uitgebreide commentaar van Greenhill is door de Goudse predikant Jacobus van Ostade vertaald en voorzien van toelichtingen. Van Ostade gaat in op de periode na de ballingschap en op de geestelijke opstanding en bekering van de volken.

Maar echter oordeelen wy met veele andere, dat 3. het eigentlyk onderwerp en oogwit deezer Profetie is de bekeering der Joden in het laatste der dagen. Waar toe ons de verklaringen van deze beide zinnebeelden, en de beloften daar aan gehegt klaarlyk wyzen, en leiden: ten zy men de meeste uitdrukkingen van dit gantsche Capittel wilde in een zeer flauwe betekenis neemen. 't Welk men immers niet doen moet, ten zy de Texten zelve toonen, dat de woorden in geen hoger nadruk moeten genomen worden.²⁰

In dit laatste citaat zien wij diverse mogelijkheden van uitleg met elkaar vergeleken en wordt er ook een argument aangedragen ter beoordeling: de teksten zelf wijzen duidelijk in een bepaalde richting en alleen door ze in een afgezwakte betekenis te nemen kan men ze uitsluitend betrekken op de periode van de christelijke kerk.

Vier hoofdbenaderingen van de profetieën over de toekomst

Bij het raadplegen van de exegetische literatuur en de discussies over de uitleg van profetieën over de toekomst van Israël, kunnen de benaderingen onderscheiden worden in vier hoofdcategorieën:

1. Historische uitleg: vervulling in de eigentijdse geschiedenis van de profeet. Dit kan binnen enkele jaren of enkele tientallen jaren het geval zijn. Voor Ezechiël, die leefde tijdens de Babylonische ballingschap, is dat de terugkeer uit die verstrooiing.

---

20. W. Greenhill, *Verklaring over de Profetie van Ezechiël*, deel IV, 's-Gravenhage 1736, 511-513. Toevoeging door Van Ostade, 470.

2. Geestelijk-typologische uitleg: vervulling in de christelijke gemeente. Hier wordt gezocht naar de geestelijke principes (zoals wedergeboorte en bekering) en naar de typologische overeenkomsten tussen Israël (Jeruzalem e.d.) en de kerk.

Deze werkwijze is in de christelijke traditie steeds in praktijk gebracht. De beloften van heil, van vergeving en verlossing, van universalisme, van beperking van de macht van de boze, werden betrokken op de positie van de kerk. De basis voor deze benadering wordt gelegd in het Nieuwe Testament en is daarmee in principe legitiem. De apostelen Petrus en Paulus citeren vaak uit het Oude Testament en passen profetische woorden toe op de gemeente in hun dagen. Dit is niet de enige en volledige vervulling, maar aspecten van profetieën kunnen zo toegepast worden.

3. Concreet aardse uitleg: vervulling van beloften in een verre toekomst van Israël op aarde. Het is mogelijk daarvoor de uitdrukking ‘concrete eschatologie op aarde’ te gebruiken. Het is een historiserende eschatologie, gericht op een toekomst op aarde voordat de eeuwigheid aanbreekt. Meermalen wordt ook de term ‘letterlijke vervulling’ gebruikt, maar daaraan kleeft het bezwaar dat de profeten in allerlei beelden over de toekomst spreken, waarbij lang niet altijd duidelijk is hoe letterlijk of symbolisch die uitgelegd moeten worden. In onderscheid met de eerdergenoemde geestelijke duiding is een belangrijk aspect dat de profetieën niet beperkt worden tot algemene geestelijke principes, maar een concrete en realistische gestalte blijven houden. De profetische beloften zijn dan niet slechts oudtestamentisch verwoord, alsof de profeten zich noodgedwongen aansloten bij het voorstellingsvermogen van hun tijdgenoten, maar bedoelen een concrete verwerkelijking. Het betekent ook dat ‘Israël’ en ‘Jeruzalem’ niet in de eerste

plaats betrekking hebben op een universele kerk, maar op het volk Israël en de hoofdstad.

In deze aards-concrete benadering blijft er onderscheid tussen het heilshandelen van God met Israël en dat met de volken. Allerlei beloften kunnen in de kerk gedeeltelijk vervuld worden, maar er is ook nog een toekomstige vervulling in de geestelijke herleving van Israël.²¹

4. Ten slotte zijn er profetieën die betrekking hebben op de eeuwigheid. Bepaalde profetieën over de Dag van de HEERE en over kosmische veranderingen hebben hierop betrekking. Er komen een nieuwe hemel en een nieuwe aarde waarop gerechtigheid woont. De profeten spreken meermalen over een gericht en over een heerlijke toekomst die een definitief karakter hebben.

Deze vier benaderingen mogen niet van elkaar geïsoleerd worden. In het profetische perspectief liggen ze in elkaars verlengde. Dit valt te vergelijken met het zicht op een gebergte dat één geheel lijkt, terwijl de bergtoppen door dalen gescheiden zijn. De vervulling van de profetieën kan in fasen verlopen die onderscheiden zijn en toch bij elkaar horen.

Een Joodse reactie

Het officiële Jodendom wijst een vervulling van de Messiaanse profetieën in Jezus van Nazareth af. Ter illustratie daarvan kan gewezen worden op de geschriften van Pinchas Lapide. Deze Joodse geleerde heeft zich intensief beziggehouden met de Joods-christelijke dialoog. Hij meent dat de ongeveer zestig oudtestamentische teksten die het Nieuwe Testament

---

21. Het klassieke dispensationalisme maakt echter een te groot onderscheid tussen Israël en de kerk.

betrekt op het leven en sterven van Jezus in het niet verzinken wanneer men die vergelijkt met de wezenlijke voorzeggingen van Israëls profeten die bij de komst van de Messias in vervulling moeten gaan. Volgens Lapede is de vervulling van onder andere de volgende voorzeggingen nog geen feit:

- a. Volgens Zacharia 8:23 zullen tien mannen uit de volken de slip van een Joodse man grijpen.
- b. De bedevaart van alle volken naar Jeruzalem, zoals het jaarlijkse Loofhuttenfeest (Zach. 14:16).
- c. Het einde van alle afgodendienst (Zach.13:2).
- d. Gods zichtbare heerschappij over de hele wereld (Zach. 14:9).
- e. Het einde van alle proselitisme, omdat het niet meer nodig is anderen te leren (Jer. 31:34).
- f. De eendracht van alle gelovigen (Zef. 3:9).
- g. Jeruzalem wordt het middelpunt van de volken (Jes. 2:2-3).
- h. Er zal een drievoudig verbond zijn tussen Israël en zijn buurvolken Egypte en Assur (Jes. 19:24-25).
- i. De dieren zullen niet langer gekweld worden (Hos. 2:17).
- j. De hereniging van Israël onder God (Ezech. 37:21-28).
- k. Het Messiaanse vrederijk (Jes. 11:6-9).²²

Zulke teksten kunnen in de christelijke uitleg betrokken worden op de verspreiding van het Evangelie over de gehele wereld, maar Lapede stelt dat zolang de genoemde elf profetische toekomstbeloften niet dichterbij een vervulling op het openlijke wereldtoneel en op waarneembare wijze komen, het voor een Thoragetrouwe Jood onmogelijk is te geloven dat het Messiaanse tijdperk reeds is aangebroken.

---

22. P. Lapede en U. Luz, *Jezus de jood. Thesen van een jood, antwoorden van een christen*, Kampen 1985, 54-57.

Christenen kunnen in reactie op deze visie onderscheid maken tussen teksten die vervuld zijn tijdens de eerste komst van de Heiland en wat gerealiseerd zal worden bij Zijn tweede komst. Thans is er een tussentijd waarbij Hij vanuit de hemel met Zijn Geest de gemeente nabij is en toewerkt naar het zichtbare Koninkrijk in de toekomst. Daarbij blijft het in het gesprek met Joden spannend hoe geestelijk of aards-concreet de profetieën uitgelegd worden.

Messiasbelijdende Joden

Het is mogelijk de opvattingen van Lapide af te doen met de opmerking dat hij niet in Jezus als de Messias gelooft. Daarmee doen we echter een deel van zijn argumenten geen recht. Deze tegenwerping kunnen we in ieder geval niet maken bij Isaïc da Costa. Deze negentiende-eeuwse ‘Messiasbelijdende Jood’ (in de zin van: Jood die tot geloof in Jezus Christus is gekomen) neemt ten aanzien van de profetieën in wezen dezelfde positie in als Lapide. In zijn *Bijbellezingen* zegt hij:

Voorts moeten al de beloften, die God gegeven heeft ten opzichte van David en zijn koninkrijk, nog vervuld worden. En nu mogen de volken Davids troon en kroon vergeten, als in het stof versmeten, en er zich niet meer over bekommeren, doch wij, Joden, kunnen dit nooit. Wij kunnen niet ophouden de oprichting van de vervalten hut van David te verwachten, Amos 9:11. De volken hebben ons uitgekled en ons alles ontnomen, maar de belofte van God kunnen zij ons niet ontnemen. Het geslacht van David is onzichtbaar geworden, maar daarom bestaat het nog, en het bewijs dat het bestaat is de profetie dat het afzonderlijk weder zal optreden, Zach. 12:12. Hetzelfde geldt de tien stammen, Ezech. 37:19-22.²³

---

23. Da Costa, *Bijbellezingen*, vierde stuk, Amsterdam z.j., 72-73.

Naar aanleiding van Jesaja 40 merkt hij op:

Velen willen enkel van het geestelijk Israel, van de kerk uit de volken weten, doch heeft de Christelijke kerk ooit de oordeelen, welke over Israel zijn uitgesproken op zichzelf toegepast? En zoo neen, laat het dan ook Israel zijne kroon laten. De belofte des Evangelies aan Israel is Israel niet ontnomen, om haar alleen aan de heidenen te geven; neen, de belofte aan Israel is de blijvende grond van de aanneming der heidenen. Israel blijft de wortel; de gemeenten uit de volken zijn niet anders dan takken, op dien wortel geënt. Al de beloften zijn geschied aan Israel, en al de gemeenten zijn gezien en begrepen in Israel. Het ingaan van de volheid der heidenen, en de terugkeer van Israel met den wederopbouw der verwoeste steden worden daarom gedurig naast elkander geplaatst. Als Israel bekeerd wordt, zal de geheele wereld overstort worden met het licht des Evangelies. Ja, in de belofte aan Israel zijn al de beloften aan de volken begrepen. Israel behoudt dus het erfrecht, en dat niet ten nadeele maar ten voordeele der volken.²⁴

Soortgelijke uitspraken kunnen ook geciteerd worden van de tijdgenoten A. Capadose en C.A.F. Schwartz, geestverwanten in de kring van het Reveil. Het is ook mogelijk hedendaagse Messiasbelijdende Joden te noemen, maar voor velen zal het meer bewijskracht hebben Schriftuitleggers te noemen die leefden vóór de stichting van de staat Israël. Daarom nog één voorbeeld, David Baron, overleden in 1926. Hij stelt dat het de taak van de kerk is om de wereld het Evangelie te verkondigen, zodat individuele personen uit de volken toegebracht worden tot de kudde, maar het is gereserveerd voor het

---

24. Da Costa, *Bijbellezingen*, 330.

herstelde en bekeerde Israël als volk om de andere volken tot kennis van hun glorierijke Messias en Koning te brengen en om universele zegen aan de wereld te brengen.²⁵ Een dergelijke uitspraak berust op allerlei oudtestamentische profetieën, onder andere Jesaja 2 en Zacharia 14.

De Joden hebben nooit kunnen geloven in een louter geestelijke uitleg van de profetische boodschap en tegenover de kerk hebben zij altijd vastgehouden aan het aardse en concrete van de profetieën. In dit opzicht heeft de houding van de kerk het de Joden in de loop der eeuwen moeilijk gemaakt om in de gekomen Messias te geloven. De Messiasbelijdende Joden hebben een brugfunctie en sluiten zich aan bij de bovengenoemde uitleg.

Ten slotte

Er is een verscheidenheid aan visies op de betekenis van Israël in de periode waarin de christelijke kerk ontstaan is.²⁶ In het bovenstaande kwamen achtergronden en consequenties naar voren. Niet slechts in de beloften van het Oude Testament, maar ook in de toekomstverwachting van het Nieuwe Testament blijkt dat God aan Zijn verbondsvolk een speciale positie geeft.

Veel profetieën spreken in één adem een boodschap uit over uiterlijke en innerlijke zaken, bijvoorbeeld over de besnijdenis van het hart en over de terugkeer naar het land of het verdrijven van de vijanden. In de tijd van het Nieuwe Testament lag de nadruk bij de geestelijke leiders op de uiterlijke wetsgehoorzaamheid. In die context is het noodzakelijk dat de innerlijke

---

25. D. Baron, *Israel in the Plan of God*, Grand Rapids 1983 [1925], 283.

26. Zie de hoofdstukken 2 en 3 in deze bundel.

beleving benadrukt wordt, maar de concrete toekomstverwachting is wel degelijk aanwezig.

In de christelijke traditie ligt meestal de nadruk op de geestelijke boodschap. Het effect is dat tientallen profetische hoofdstukken slechts een algemene strekking krijgen, terwijl de boodschap vaak allerlei concrete aanwijzingen bevat.

Ook al zijn de contouren van de toekomstverwachting helder, toch blijven allerlei zaken onduidelijk tot de tijd van de definitieve vervulling. Nu kennen wij nog ‘ten dele’ (1 Kor. 13:12), maar God zal Zijn raad volvoeren. De apostel bidt voor Israël²⁷ en vertrouwt op Gods beloften. Daarom sluit hij de drie hoofdstukken in de brief aan de Romeinen over Israël af met aanbidding: ‘Want uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen. Hem zij de heerlijkheid, tot in eeuwigheid. Amen’ (Rom. 11:35).

---

27. Rom. 10:13. Vgl. hoofdstuk 5, de Bijbelstudie over Psalm 80.